

Stora Skedet – axplock ur en gammal gårds historia

Anders Hernbecker

Ur hembygdsföreningens årsskrift 1993

Den gamla gården Stora Skedet låg på en vacker höjdplatå i norra delen av Vånga socken. Ägorna gränsade i norr till Södra Mjönäs by och i söder till gården Åsum. Den förste brukaren på Stora Skedet som jag påträffat i gamla handlingar hette Erik Åkesson. Han finns omnämnd i decimantjordeboken från 1651. Där står noterat: *Nybygge till vilket är något lite avel*. Det rörde sig alltså om ett relativt nybyggt hemman med något boskap, kanske en häst och en ko. Hemmanet kan dock ha funnits betydligt tidigare, kanske redan vid 1600-talets början. Ordet *nybygge* är ett tänjbart begrepp. Med tanke på att Stora Skedet redan vid jordrevningen 1671 var 1/10 mantal kan man med goda skäl tro att Stora Skedets uppkomst var alldeles i början av 1600-talet.

Jordrevningsprotokollet från 1671, som var en skatteläggning av hemmanet, har intressanta uppgifter om Stora Skedet.

Erick Åkesson, gammal döff man. Frelse gatehus under Karsholm. Giver ingen annan skatt än koppskatt for hans hustru, mens han forskones for ålderdom skull. I Crono- och Kyrcke tionden giver han ¼ skeppe rogh, ¼ skeppe korn, till Prästen ½ pund smör. Diäcknan intet, er och så fri for andre uthgifter. Beretter kunde uthså 4 skepper korn, 5 skepper rogh, 1 skeppe haufre. Höster 1 knobbe höö, föder 1 par hårs, 1 koo, 1 ungnoot hvartill han köper födan. Hauffer 2 gamble gårdsmän hos sigh, den ene vid namn Anders Nilsson, dhen andre Håkan Knutsson, åldrig huardera 60 åhr. Uppføres for Frelse hemman 1/10 mantal.

Edkrävarbrevet 1677 var en försäkran till svenska kronan att invånarna i socknen skulle vara trogna svenskarna och ej hysa eller hjälpa några snapphanar. Om så skedde skulle var tionde man i socknen hängas och 1000 daler betalas. Det var alltså detta man förband sig, när man ritade sitt bomärke på edkrävarbrevet. För Stora Skedet har Jens Perssön undertecknat detta brev, men i jordeboken 1680 står den gamle brukaren från 1651 som brukare. Här får man vara observant på, att jordeböckerna ofta var inaktuella upp till ett tjugotal år. Man skrev ofta av gamla längder. Det var ju hemmanets skatt man var ute efter, och då skrevs ibland den gamle brukarens namn på hemmanet. När det gäller mantalslängder är tillförlitligheten större, eftersom det då gällde personens avgift.

I en mantalslängd från 1699 står Stora Skedet (Stora Skeerödh) för 1/16 mantal efter att tidigare ha varit 1/10 mantal. Det var då svåra tider med övergången krig (snapphanekriget 1676-1679), nödår och missväxt. Flera hemman i socknen var öde. En del hade också blivit avbrända och bönderna kunde få hemmanen förmedlade till mindre enheter. De fick i vissa fall frihetsår från att betala skatter för att vid bättre tider återgå till sina tidigare mantal och skatter.

Kvarn fanns vid de flesta hemman så också vid Stora Skedet. En skvaltkvarn låg strax söder om den gamla gårdsplatsen, vid gränsen mot Åsum. Vid bäcken syns ännu var kvarnen legat. Söder om bron till gården Åsum kan man fortfarande se resterna av dammfästet. Kärret som finns mellan Åsum och Stora Skedet kallades ”Kvarnakärret”.

Namnet Stora Skedet är sannolikt ett uttal av ”sjojet” eller svedjet, en svedja som upptogs till åkermark. Man brände alltså ner skogen och fick bra näring av askan till nysådd. Svedjan kunde i vissa fall bli till framtida åkermark. I andra fall tog ljunghäcken över och man svedjade på ett nytt område och tog där ett par grödor. Detta förfarande var så allmänt att det ett tag ansågs så förödande på skogen att svedjandet förbjöds. Stora Skedet kan mycket väl ha upptagits som svedjeländ till någon av gårdarna i Södra Mjönäs, en by som nämns redan på 1300-talet. Platsen – eller numera åkern – där en gång Stora Skedet låg kallas än i dag ”sjoje-ageren” eller på rikssvenska svedjeåkern. En annan betydelse av *skedet* är en plats mellan två

viktigare vägar. Detta kan också vara sannolikt, eftersom Skedets ägor låg mellan Kyrkvägen och Anderstorpsvägen. Skedet är en form av skede – skillnad.

Ägarlängd till Stora Skedet

Stamfadern till släkten som skulle bruka Stora Skedet i 5 generationer, från cirka 1699 var åbo Måns Nilsson född cirka 1665 i Norra Mjönäs, död 24/10 1740 i Stora Skedet, gift först med Olu Månsdotter, senare med Inger Olafsdotter.

Deras son, åbo Ola Månsson, född 3/8 1704 i Stora Skedet, död 4/12 1770 i Stora Skedet, gift med Bengta Truedsdotter från Mölleryd, Vånga socken. I dödsnotisen efter Ola Månsson har prästen antecknat: *War i sin lifstid utom en vaksam och försiktig hemmans Åbo, en hiäll hantwärdare och spelman, en stilla, nöjsam, dygdig och Gudfruchtig man.*

Deras dotter hustrun Kirstin Olufsdotter, född 11/1 1748 i Stora Skedet, död 7/6 1818 i Stora Skedet, gift med åbo Per Svensson, född 9/10 1746 i Stora Björkeröd, Glimåkra socken, död 23/11 1840 i Stora Skedet.

Deras son åbo Ola Persson, född 12/10 1773 i Stora Skedet, död 27/4 1851 i Stora Skedet, gift med Sissa Johnsdotter, född 1813 i Oppmanna socken. Sissa Johnsdotter gift en andra gång med åbo Lars Larsson, född 1830 och bosatta på Stora Skedet. Familjen flyttade från Stora Skedet vid laga skiftet 1854.

Vid laga skiftet 1854 flyttade Stora Skedet cirka 600 sydväst ut. Gården placerades där torpet Bökön låg. Detta torp kallas också Trulsatorpet i äldre handlingar. Torpet är belagt från början av 1700-talet. Man får anse dess tillkomst vara omkring 1700. Namnet Trulsatorpet fick det efter den förste som bodde på torpet. Bökön kommer säkerligen av de pmgivande bokskogarna. Torpet har legat som en ö i bokskogskomplexet. Fram till 1854 benämns det omväxlande Bökön och Trulsatorpet. Vissa rester av bebyggelse, som kan vara lämningar av ett torp finns sydost om den nuvarande gården, vid ett stengärde intill äldre åkertegar. Det kan vara det ställe dit torpet flyttades, när gården Stora Skedet anlades på den förutvarande platsen för Bökön eller Trulsatorpet.

* * *

Källor:

Decimantjordebok 1651

Jordrevningsprotokoll 1671

Edkrävarebrevet 1677

Vånga sockens skiftebok 1696

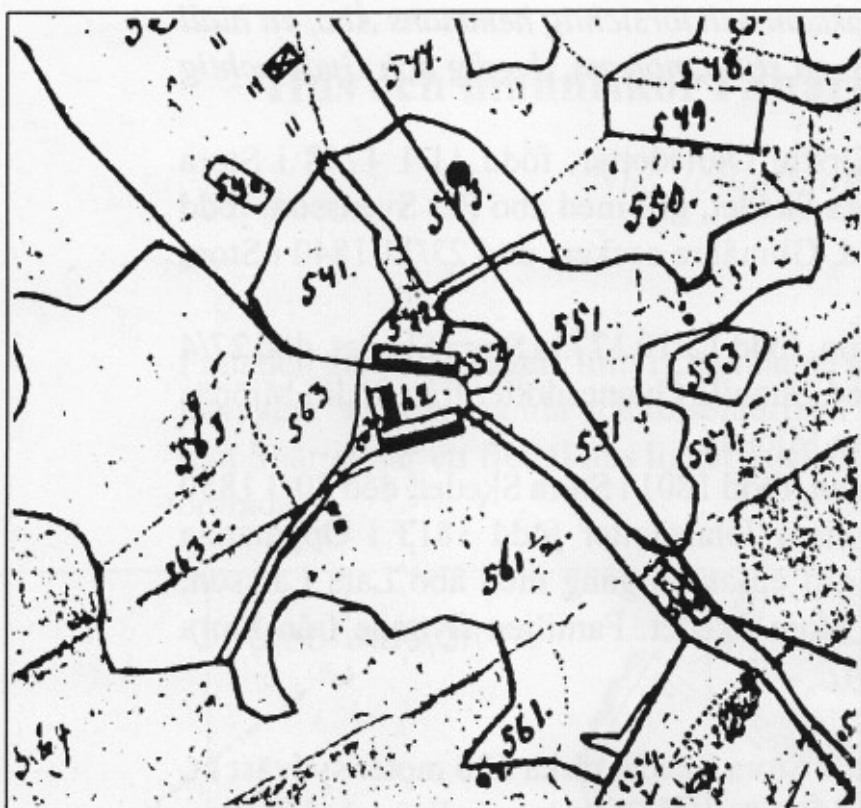
Vånga sockens dop-, vigsel- och dödbok samt husförhörslängder

Laga skiftes karta och handlingar

Katekismilängder, jordeböcker och mantalslängder

Ekonomiska kartan 1930

Den stora ofärden av John Tomenius

Inför det laga skiftet, genomfört 1854, upprättades 1852 en skifteskarta över Stora Skedet. Gårdens läge och ägo- vidd är noggrant num- rerade och beskrivna i tillhörande handlingar. Idag finns inga som helst spår av bebyggelsen. Hela området är numera stenfri och bördig åker- mark. Gårdens gamla läge är markerat på den ekonomiska kartan från 1930. Den grövre pilen på samma karta visar gården Stora Skedets nu- varande läge, dit den flyt- tades vid skiftet.

